

ТОВАРНА БІРЖА В СИСТЕМІ ОПТОВОГО РИНКУ

Товарна біржа є однією з головних складових частин ринкової економіки, без розвитку та удосконалення якої навряд чи можна говорити про повноцінний розвиток ринку в нашій країні. Біржі мають сильний вплив на економіку країни, але усі зміни, які відбуваються в політичному або економічному курсі країни, відображаються на стані справ на біржі.

Наша економіка вже дозріла для інтеграції у світову біржову торгівлю і для розвитку ринкових механізмів в межах країни. Засоби та енергія для цього є, залишається тільки перевести все це з сфери потенційно можливого в сферу реально здійсненого. Ефективне функціонування сучасного ринку знаходиться в прямій залежності від постійно відтвореного ринкового середовища. Важливим його елементом є ринкова інфраструктура, що становить собою систему підприємств та організацій, що забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили. До таких установ належить товарна і фондова біржа. Це постійно діючий ринок масових взаємозамінних товарів (цінних паперів, перевезень), котрий передбачає свободу товарного виробництва, конкуренції і цін.

У класичному розумінні біржа – це місце, де постійно у один і той же час проводяться торги по визначених товарах, а також об'єднання торговців та біржових посередників, які разом несуть виграє по організації торгів, встановлюють правила торгівлі, визначають санкції за їх порушення; абсолютна більшість бірж – це не прибуткові організації, члени біржі отримують прибуток не від її функціонування, а від своєї участі в торгах. Біржова торгівля організовується торговельниками для полегшення процесу торгівлі, для вироблення більш ефективного механізму і в результаті, хеджування (страхування від несприятливого змінювання цін).

Біржа виникла в XIII-XV ст. у Північній Італії, але широке застосування в діловому світі одержала в XVI ст. в Антверпені, Ліоні і Тулузі, потім у Лондоні і Гамбурзі. З XVII ст. біржі вже діяли в багатьох торгових містах європейських держав. Під біржами розумілися будинки, де збираються ділові люди і причетні до торгівлі особи для ведення переговорів та укладення оптових торгових угод відповідно до встановлених правил. Перші біржі були лише товарні, значення яких полягало в тому, що вони замінили купівлю-продаж наявним товаром із рук у руки на купівлю за зразками через біржових посередників.

Перша російська біржа була відкрита в Санкт-Петербурзі в 1724 р., але помітний розвиток біржового руху в Росії відбувся в 30-40-х рр. минулого сторіччя, коли ріст фабрично-заводських і кустарних підприємств стимулював розширення торгово-ринкових відносин. Основним періодом утвердження біржової діяльності в Росії були 60-70-ті роки, що безпосередньо було пов'язано з економічним підйомом в країні в зв'язку з реформами 1861 р., коли біржі виникли практично у всіх значних містах Росії.

Вся діяльність біржових установ регламентувалася положеннями Статуту. У ньому строго визначалась процедура, умови і правила укладення угод, права й обов'язки сторін.

До 1917 р. в Росії було зареєстровано 115 торгових і універсальних бірж та відповідне число біржових комітетів. Після Жовтневої революції діяльність біржових комітетів, як і самих бірж, була припинена: вони не вписувалися в теорію і практику «військового комунізму». Проте НЕП відновив біржу в правах. Перші товарні біржі в країні Рад виникли наприкінці 1921 р. До серпня 1922 р., коли вийшла постанова Ради праці й оборони про біржі, що стала основою їх існування, їх число досягло 50. До 1923 р. їх нараховувалося 79, а до 1924 р. – 96.

Найбільше значення в біржовому обороті мала Московська товарна біржа, оборот якої досяг 39.3% усього біржового обороту, а потім Ленінградська (9.1%), Харківська (8.1%); на інші 109 бірж припадало – 43.5%.

Більшість бірж, відповідно до резолюції ІХ з'їзду Рад, виникли як державні, кооперативні або державно-кооперативні. Проте в деяких випадках у зародженні брала участь приватна торгівля (так, Воронежська біржа виникнула як «Об'єднана біржа державних, кооперативних і суспільних заснувань і організацій та приватних підприємств»).

Оскільки юридична природа радянських товарних бірж викликала суперечки, роз'ясненнями комвнторга від 18.01. і 17.02.1923 р., біржі були визнані громадськими організаціями.

Як організації суспільні, товарні біржі користувалися відносно незалежністю, устанавлюючи внутрішню організацію і розпорядок роботи біржових інститутів – маклеріату, котирувальної, арбітражної комісії та ін.

Основним принципом організації товарної біржі була виборність її органів. Комвнторгу повідомлялись дані про особовий склад обраного біржового комітету.

У цілому конкретні заходи діяльності бірж можна розбити на такі групи: діяльність бірж як органу захисту інтересів торгівлі; створення центрального ринку; виявлення стану ринку та цін; сприяння розвитку більш високих форм торгівлі.

У 1930 р. діяльність радянської біржі припинилась. Тоталітарна командно-розподільна система, що встановлювалась в країні, не потребувала більш у механізмі вільного ринкового регулювання. За плановими основами народного господарства стояла залізно регламентована примусова система контролюваного виробництва і розподілу, що тримає в руках свободу і права людини, його матеріальні та духовні потреби.

Чергове відродження біржі в наші дні диктується життєвими вимогами повернутися, нарешті, до розумних методів господарювання, апробованими досвідом історії людства. Сам факт повторного відродження біржі після її ліквідації в 1930 р. – достатня підстава для ствердження, що воно йде від самого життя як невідкладне явище насущних економічних потреб товариства. Оптова біржова торгівля – перевірена сторіччями прогресивна форма комерційного посередництва. Цим шляхом йдуть усі цивілізовані народи. Немає сумніву, що подолавши всі труднощі й перешкоди, і Україна не тільки практично реалізує цю форму комерційних відносин, але і сама включиться у світову систему біржової торгівлі.

Основним питанням при створенні біржі є вибір місця розташування товарної біржі та видів продукції, реалізованих на ній. Світовий досвід свідчить, що біржі, як правило, повинні розташовуватись переважно в значних центрах у максимальному наближенні до найбільш концентрованих джерел матеріальних ресурсів. Ініціатори цієї справи повинні чітко визначити, що вони можуть і бажають одержати на початковій стадії розвитку біржі та у майбутньому – при подальшому просуванні до ринку.

Наприклад, що може одержати підприємство в результаті участі в біржовій торгівлі на стадії її становлення? Це, насамперед, можливість найбільш вигідно продати, купити або обміняти товар, одержати інформацію про стан попиту і пропозиції в країні, про платоспроможність і надійність контрагента в угоді.

На більш пізній стадії розвитку біржової торгівлі підприємства одержують широкі можливості страхувати себе від несприятливих коливань цін на ринку, користуватись пільговим кредитуванням під укладення ними біржової угоди, одержувати інформацію про попит і пропозицію товарів практично з усього світу.

На другому етапі створення необхідно заздалегідь вибрати товари, на реалізації яких буде спеціалізуватися біржа. Як правило, біржовий товар має таку характеристику, як стійкий попит, що очікується й у майбутньому.

Що стосується вибору міста, де буде створюватися товарна біржа, необхідно, насамперед, враховувати також чинники, як наявність розвинутих інформаційних мереж і складських приміщень.

Формування центрів біржової торгівлі обумовлено дією цілого ряду чинників. Серед них найважливішими є наявність достатніх фінансових ресурсів, розвиток засобів зв'язку та іншої інфраструктури, зручність географічного положення, сприятливе законодавство в частині податкового і валютного регулювання.

Кількість і асортимент біржового товару постійно змінюється. Якщо наприкінці XIX ст. в це число входило до 200 товарів, то на сьогодні їхнє число зменшилося до 60-65, із них біля 45 постійно обертаються на біржі.

Чим викликаний вибір того або іншого товару? Останній повинен мати визначений набір якостей. По-перше, він повинен відповідати визначеним стандартам за кількістю і якістю. По-друге, ціна на товар повинна бути мінливою, коливатися в залежності від погодних або інших умов. По-третє, товар повинен ділитися і бути транспортабельним.

Всі товари, що обертаються на біржі, можна умовно розділити на дві групи: першу складають сільськогосподарські продукти, де велика частина припадає на насіння олійних культур. У цю ж групу входять зернові, продукція тваринництва, цукор, кава, какао боби, пиломатеріали. Друга група – промислова сировина і продукція її переробки. Сюди входять енергоносії, дорогоцінні і кольорові метали. Слід зазначити, що на товарній біржі разом із контрактами на звичайні товари, обертаються контракти на цінні папери, у тому числі державні облігації, акції акціонерних банків, акції виробничих акціонерних товариств, депозитні банківські сертифікати.

Товарна біржа – організація, що діє на основі самооплатності для: надання посередницьких послуг по укладенню торгових угод; упорядкування товарної торгівлі; регулювання торгових операцій і розгляд торгових

спорів: збору й опублікування зведень про ціни, стани виробництва й інших чинників, що роблять вплив на ціни. Предметом угод на товарній біржі є товар і договори на його постачання.

Товарна біржа, як правило, не є комерційним підприємством. Одержання великих прибутків – це не її ціль. Товарні біржі можна уявити у виді консорціуму, що створюється зацікавленими виробниками і посередницькими фірмами для здійснення спільного проекту організації регульованого ринку товарів, що забезпечує кожному з його учасників проведення збутових і закупівельних операцій. Вигода учасників забезпечується економією витрат на проведення комерційної роботи.

Можливе створення біржі і як комерційного підприємства акціонерного типу. Але при цьому організаторів – учасників повинно бути значною мірою менше, чим клієнтів, що користуються її послугами. Тоді на інтересах фундаторів позначиться прибуткова робота біржі за рахунок надання різноманітних посередницьких послуг.

Вищим органом керування біржі є збори акціонерів. Поточне керівництво діяльністю біржі здійснює комітет, склад і голову якого вибирають збори акціонерів. Основні особи, які діють на біржі – брокери, які представляють учасників біржі та укладають угоди від їхньої особи. У цьому випадку брокери виступають як агенти. Якщо брокерська контора робить операції за свій власний рахунок, то вона виступає як принципал.

У своєму розвитку товарні біржі пройшли декілька сходин від оптового ринку, де угоди укладаються з наявними партіями товару до сучасного ф'ючерсного ринку.

Правила торгівлі за ф'ючерсним контрактами відчиняють такі можливості: за продавцем зберігається право вибору – доставити продукцію або відкупити терміновий контракт до настання терміну постачання товару; покупець – прийняти товар або перепродувати терміновий контракт до настання терміну постачання.

Тепер про різницю між відкритою і закритою біржами. Вона полягає в тому, що в першому випадку угоди можуть укладатись тільки між біржовими маклерами і брокерами, що представляють інтереси і виступають від імені як учасників біржі, так і разових покупців. В другому випадку контракти можуть укладати і клієнти біржі як самостійно, так і через посередників. На початковому етапі, коли ще не відпрацьований механізм біржової торгівлі і відсутні методи захисту інтересів продавців і покупців, доцільно проводити закриті торги.

Будь-яка товарна біржа має два основних напрямки діяльності: оптова торгівля, з одного боку, і квотування ціни товарів, з іншого. Зупинюся на останньому.

В усіх закордонних країнах біржова діяльність поряд із банківською і грошовою системою служить об'єктом державного регулювання. Це не випадково. У ринковій економіці при відсутності прямого директивного втручання в підприємницьку діяльність саме біржі є інструментом непрямого, але дуже істотного впливу на бізнес. Не дивлячись на те, що, на біржі контролюється невелика кількість товарів, більшість із них носить стратегічний характер. Тому ті ціни, що на біржі в умовах вільного ціноутворення відображають рух ринку того або іншого товару, служать своє-

рідним індикатором стану економіки країни. Сьогодні між найбільшими товарними біржами налагоджені інформаційні зв'язки. Це сприяє вирівнюванню цін і формуванню єдиного світового ринку.

Що являє собою сучасна українська біржа? Ще декілька років тому таке питання було недоречне, бо бірж ще не існувало. Товарні біржі сьогодні реєструються в порядку, встановленому Законом України «Про підприємства» і «Про підприємницьку діяльність». Всі створені в Україні товарні біржі відразу носили універсальний характер.

У висновку я хотіла б сказати, що біржа ще з часів XIII ст. є одним із головних двигунів ринку. Біржа дозволила робити процес купівлі-продажу з мінімальними витратами, тому й одержала настільки широку підтримку серед підприємців.

Розвиток бірж у нашій країні може вирішити багато проблем підприємців. За допомогою бірж було б значно прискорено час укладення угоди. Це призвело б до значного збільшення числа комерційних організацій. Організації і підприємства, що працювали на ринку до утворення бірж, за допомогою їх вийшли на більш високий рівень роботи і, зрештою, стали найбільшими в Україні. Крім цього, з'явилися брокерські контори, що приймають замовлення від виробників або споживачів на купівлю-продаж товару.

Я вважаю, що біржова справа повинна одержати в Україні широке розповсюдження. Хоча останнім часом ажітаж навколо товарних бірж спав, біржі все-таки мають вплив на економіку України і товарообіг українських товарних бірж не відстає за своїм розміром від закордонних товарних бірж.

Я думаю, що для найбільш успішного функціонування українських товарних бірж потрібно створити локальну біржову комп'ютерну мережу. Це набагато спростить процедуру пошуку і розміщення товару на біржі, дозволить брокеру працювати з декількома біржами одночасно. Деякі Російські біржі (МТБ, РТСБ, та ін.) уже працюють за системою комп'ютерних торгів. Але ця система не одержала широкого розвитку через недостатній розвиток і дороговизну комп'ютерних мереж у Росії.

Незважаючи на всі перешкоди і вади, українські товарні біржі все-таки продовжують функціонувати, показуючи тим, що ринкова економіка в Україні розвивається, і якщо Україна незабаром підведеться в один ряд з іншими високорозвиненими державами, то в цьому буде чимала заслуга заснованих нещодавно українських товарних бірж.

К.А.Карчевський

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДПРИЄМНИЦТВО ДЕРЖАВНИХ ВУЗІВ

Недоліки та помилки, що були допущені у ході проведення економічних змін в Україні, непослідовність у реформуванні правової системи держави суттєво звузили можливість забезпечення конституційного права на освіту, яке закріплене ст.53 Конституції України. Структурно змінилась і політика підготовки кадрів для народного господарства, оскільки держава втратила властивість основного і єдиного замовника на фахівців. До цього моменту державні вузи накопичили достатній потенціал, збере-